Színház- és Filmművészeti Egyetem Doktori Iskola

Kutatás és költőiség az *Exodus* című előadásban

Doktori értekezés tézisei

Tolnai Szabolcs

2017

Témavezető: DLA Stőhr Lóránt, egyetemi docens

„ Jöjjön fáradt, nincstelen,
A tömeg, mely szabadságért zihál:
Nyomorgó söpredéktek kell nekem.
A viharvert hontalanokra vár
Arany kapum, hol fáklyám emelem.”

Emma Lazarus: Az új kolosszus (1883)[1]

Értekezésem Emma Lazarus szonettjének a Szabadság-szobor talapzatán olvasható soraival kezdődik, ezzel is jelezve, hogy a jelenlegi menekült-, vagy Magyarországon szinte kötelezően migránshelyzetnek nevezett események kapcsán tárgyalt előadás, az *Exodus* c. doktori műalkotás, az emberi sorssal, a menekülőkkel és új hazát, otthont keresőkkel szélesebb nézőpontból foglalkozik. Ugyan a jelenkori eseményekre reflektál, de ezt történelmi és mitológiai párhuzamokat keresve teszi.

Az előadás létrejöttét legnagyobbrészt az befolyásolta, hogy nézetem szerint átléptünk egy civilizációs határt, mely Európa nagyobbik részében a második világháború befejezése óta elfogadott konvencióként működött: megszűnt az emberi élet szentsége, feltétlen és mindentől független értéke. Az emberi életek immár értékesekre és értéktelenekre lettek felosztva: azokéra, akik kiszorultak a tőke felhalmozódásának közvetlen közeléből és a legújabb társadalmi konvenció alapján csak a szögesdróton túl tengethetik értéktelen életüket, és azokéra, akik belül vannak: a célorientált életet élők dinamikus pörgésének a világában.

Ezt nevezem meg mint kiváltó okot, mely arra késztetett, hogy belevágjak az *Exodus* című előadás megvalósításába. A cél az volt, hogy egy színházi csoporttal, a megadott időbeli és anyagi kereteken belül, minél több oldalról megismerkedjünk a menekült (kivándorló-bevándorló)-lét világával: és ezt a tapasztalatot magunkon átszűrve színpadi cselekményeket hozzunk létre. Ezeknek a cselekményeknek az összegzéseként jött létre az előadás.

Dolgozatomban foglalkozom a téma megszínháziasításának, teatralizálásnak a kérdésével, a teatralitás fogalmának meghatározásához kapcsolódóan a teatralitás és a színházi tér összefüggéseivel. A teatralitás a lét és a színház viszonyát határozza meg, azzal, hogy ez a viszony milyensége koronként változik, mivel a színpadi viselkedés nyelve kulturálisan kódolt, és ezen a kódrendszeren belül értelmezhető.

A görög színházeszmény a színházat olyan térként határozza meg ahol a látvány-élmény segítségével tanulunk valamit a világról, tehát arra tanít, hogy a színházi térben a legfontosabb komponens a néző. Ezt a viszonyrendszert felnagyítva a mai Európát mint egy

[1] A teljes vers a Szabadság-szobor alapzatában elhelyezett bronzlapon olvasható, mely a szobrot mint „a száműzöttek anyját" (*Mother of Exiles*), azaz a menekültek és bevándorlók védelmezőjét említi.

hatalmas világszínházat is nézőkre és nézettekre lehet felosztani, azaz közönségre és azokra akiknek megadatott, hogy játszhassák a játékot. Az *Exodus* kontextusában ők azok, akik arra vannak ítélve, hogy örökké „nézők" azaz kívülállók, külső szemlélők maradjanak, a kerítésen – a határon kívülről figyelve.

„Lét és színház kölcsönösen másolja, idézi egymást" (Tompa Andrea), tehát a nézőtér és a színpad közt megosztott térnek, mint a teatralitás hordozójának, feszültség létrehozójának központi szerepe van. Innentől válik fontossá a nézőpontváltás, amellyel kapcsolatban mint térbeli keretezés következményéről írok, másrészt mint a közönségnek a játék részesévé válásáról, belső helyváltoztatásáról, a nézőpontcserék által.

A teatralitás mellett a dokumentativitás kérdését is vizsgáltam: azt a folyamatot, hogyan teatralizáltuk a próbafolyamat során a felhasznált dokumentumokat. Az *Exodust* annak ellenére, hogy vannak a dokumentumszínházakkal rokonítható vonásai, kutatásalapú költői színházként definiálom, olyan erősen teátrális, költői színpadi játékként, amelynek kiindulópontjai nagyrészt dokumentumok. A költőiség alapeleme, hogy szimbólumokkal és metaforákkal dolgozik, nem puszta dokumentumokkal, illetve a dokumentumokat kiemeli reális kontextusukból és költészetté (szimbólumokká, metaforákká) alakítja őket. Dokumentumoknak tekintem a médiadokumentumokat (írott cikkeket, híreket, fényképeket, tematikus műsorokat), a személyazonosító dokumentumokat, és a színészek által írt egy meghatározott eljárás alapján létrejött verses szövegeket is, mert a színházi alkotást és az eközben a színészeket ért szubjektív hatásokat dokumentálják. Ezek a szövegek a Jeles András által már korábban létrehozott eljárással, ún. haiku-módszerrel jöttek létre.

Az előadás jelenetei motívumok és szimbólumok alapján épültek fel, mintegy töredékekként, jelenet-magvakként működve. Mivel a szimbólumok csak üres formák, melyek társadalmi közmegegyezés alapján képzettársítással kapják értelmüket, ezért nézőpont/ identitás váltással más jelentést is kaphatnak. A darabban az élet megállíthatatlan mozgását modellezve szabad magzabolázhatatlan életük van.

Dolgozatomban bemutattam azt a folyamatot, ahogyan a különböző dokumentumokból (médiadokumentumokból, Bibliai és más vallási/mitologikus szövegekből), valamint személyes élményekből (interjúk, találkozások) megszületett az *Exodus* című előadás. Két alapvető kérdést jártam körül: hogyan lehet színházi módszerekkel beszélni egy aktuális társadalmi-szociológiai jelenségről, illetve hogyan lehet felhasználni a témához kapcsolódó dokumentumokat, hiszen az információk (elsősorban a médiadokumentumok) a különböző elvárásoknak (a mindenkori hatalmi igényeknek) alárendelve – manipulálva vannak. Ezért voltak hasznosak a közvetlen találkozások és

tapasztalatok a menekültekkel, mert segítettek a média által közvetített tartalmakhoz való kritikai viszony kialakításában.

Az *Exodus* c. darabon való munka a jelenkori civilizációs válsággal való szembenézés és megértés kísérletének története, előítéletek és előre gyártott igazságok nélkül.

Értekezésem / kutatásom fontosabb állomásai:

Teatralitás az Exodus c. előadásban

- A teatralitás fogalmának meghatározása
- Teátrális tér az Exodus c. előadásban
- A tér – térelméletek (otthon / anyaföld)
- Térmegosztás: a határok kijelölésének problematikája és a nézőpontváltás
- A kijelölt határ átlépése

A dokumentativitás vizsgálata

- Dokumentum és színház
- A dokumentativitás fajtái az Exodusban (interjúk / találkozások, a színpadi előadás létrehozásának dokumentálása, médiadokumentumok, az ujjlenyomat mint dokumentum)

A színészi játék

A zene koncepciója és kivitelezése

Az előadás motívumainak és szimbólumainak vizsgálata

- Antik mitológiai alakok
- Vallási szimbólumok
- Erő- és hatalom-motívumok
- Az anyagi javak motívumai
- A női / anyai princípium szimbólumai
- Határátlépések

Az előadás felvétele az alábbi linken érhető el: https://www.youtube.com/watch?v=8yajpAZzkv4